

МИЛЛИЙ ҲАРАКАТЛИ ЎЙИНЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8179119>

У.Р.Элбоева

НДПИ «Жисмоний маданият» факультетининг 3-курс талабаси

Қадимги аجدодлардан мерос сифатида бугунги кунгача етиб келган ҳилма – ҳил ва жуда кўп ўйинлар мавжуд. Таниқли олимлар Усмон Қорабоев / фалсафа/, Малик Муродов /филология/, Талъат Усмонхўжаев /жисмоний тарбия/, ва бошқа бир қатор мутахассислар халқ миллий ўйинларининг келиб чиқиши ва ривожланиши хақида қимматли далиллар келтирган. Улар ўйинлар-нинг келиб чиқиш сабабларини ижтимоий турмуш, меҳнат, маданият ва бошқа соҳалар билан боғлашади. Уларнинг мазмунлари ва асосий йўналишлари «Ўзбек миллий анъаналари», «1001 ўйин» ва бошқа монография ҳамда ўқув кўлланмаларида батафсил баён этилган.

Халқ миллий ўйинларининг турларини қуйидаги йўналишларда кўриш мумкин:

1. Кураш турлари / бухоро ва фарғонача усуллари, турон, кўл жанги/.
2. От ўйинлари / кўпкари – улоқ, пойга, отдан ағдариш, қиз қувмоқ, човгон, от устида қиличлашиш, найза улоқтириш, тортиш ва ҳ.к./.
3. Дорбоз дорда машқлар, ўйинлар, масҳарабозлик, аския ва ҳ.к./.
4. Арқон тортишиш.
5. Билак кучини синаш /кўлларни қайириш /
6. Пиёда пойга / батба-кросс/.
7. Ҳаракатли ўйинлар.
8. Камондан отиш.
9. Полоҳмон, шоҳмонлардан тош /кесак, бошқа қаттиқ думалоқ буюмлар ва ҳ.к / отиш.

Халқ миллий ўйинларининг кўпчилиги турлари республиканинг тоғли ва чўл зоналарида кенг кўлланилмоқда. Шоҳмон, полоҳмон каби отиш ўйинлари экин майдонларидаги ҳосилни қушлар галасидан кўриқлаш, ёввойи чўчка ва бошқа ҳайвонларни ҳайдаш каби ижтимоий турмуш ва меҳнат шароитларда кўлланишлари баъзи жойларда учраб туради.

Миллий ўйинларни ифода этувчи ва айниқса уларнинг жанговарлик, меҳнат ва турмуш шароитларда мақсадли қўлланиши ҳақида халқ оғзаки ижоди дурдоналари / «Алпомиш», «Гўрўғли», «Қирқ қиз» ва ҳ.к/ ва тарихий манбаъларда мавжуд.

Ўзбек кураши, «Белбоғли кураш», Турон жанги каби миллий курашларимиз жаҳон спортга айланаётганлиги, от ўйинларининг халқ орасида эъзозланиши ва бошқа турларнинг ҳам ўзига хос ўринлари ҳақида биринчи бобда тегишли маълумотлар берилди. Шу туфайли уларнинг мазмунлари ҳақида сўз юритилмади. Ўзбек миллий ўйинларининг баъзи бирлари ҳақида ва уларнинг қисқача мазмунлари «Ҳаракатли ўйинлар» бобида берилди.

Миллий ҳаракатли ўйинларининг таълим-тарбиядаги ўрни

Одамларнинг ҳар бир амалий ҳаракатида / юриш, югуриш, сакраш, юк кўтариш ва ҳ.к /, айниқса жисмоний машқларни бажарганда маълум даражада жисмоний ривожланишнинг у ёки бу кўриниши, жисмоний сифатлар били-нади. Бундай амалий ҳаракат фаолиятлар меҳнат, жисмоний машқлар, спорт турлари, ҳаракатли ўйинлар орқали тарбиялаш натижаларида бир мунча такомиллашган, ривожланган бўлади. Бу жиҳатлар ўзбек миллий ўйинлари ва ҳаракатли ўйинларида ҳам мужассамлашган, от ўйинлари, баъзи бир ҳаракатли ўйинлар / «Чиллик», «Ок суяк», «Пода тўп» ва ҳ.к/ замонавий спорт турлари-нинг мазмуни, шакли, бажарилиш усуллари ва тарбиявий жиҳатлари билан тенглаша олади, хатто устунлик қилиши ҳам мумкин.

Миллий ҳаракатли ўйинларининг деярлик барча турларида чаққонлик, эпчиллик, жасурлик, пахлавонлик, мардлик каби жисмоний сифатлар ва инсо-ний фазилатлар тўла мужассамлашган. Улар ҳақида Р.Абдумаликов, Р.К. Қудратов, К.Д.Ярашевларнинг «Кўпқари» илмий-оммабоп китобида /1997/ ба-тафсил баён қилинганлигини эътироф этиш лозим. Шунингдек А.К.Атоев, О.Р.Тоймуродов, Ф.А.Керимов, Ф.Н.Насриддинов ва бошқа мутахассис олим-ларнинг илмий тадқиқотлари, ўқув-услубий қўлланмалари, илмий мақолала-рида кураш, от ўйинлари, ҳаракатли ўйинлар ва турли хил миллий тадбирлар-нинг таълим – тарбиядаги ўрни ва амалий моҳиятлари кенгроқ ифода этилган. Уларнинг таъкидлашича ёш болаларнинг очик ҳавода қувлашиб ўйнаши, кураш тушиши, ҳар хил миллий ҳаракатли ўйинларни мириқиб, қизиқиб бажариш-ларига асосий сабаб шундаки, юртимизда олиб борилаётган жуда кўп ва хилма-хил миллий байрамлар, тантаналар, анъанавий удумларнинг ижобий таъсиридир. Бунда ота-оналар,

мактабларнинг ўқитувчилари, катта ёшдаги мактаб ўқувчиларининг таркиб топиши, ўрин эгаллаши, оммавий ахборот воситаларида бу мавзуда хилма-хил хабарлар, лавҳалар, хикоялар бериб бори-лиши ҳам нафақат ёш болалар, балки катта ёшдаги кишиларга ҳам катта қизи-қиш уйғатмоқда.

Болалари ва кичик мактаб ёшдаги ўқувчилар билан миллий ўйинларнинг элементлари, ҳаракатли ўйинларнинг мақсадли ташкил қилиниши натижасида уларнинг онгига миллий қадриятларимиз тобора сингдирилмоқда. Натижада таълим-тарбия жараёнларида миллий ўйинлар тобора сингиб, кенг қўлланиш имкониятлари яратилмоқда. “Наврўз”, Мустақиллик куни, касб-хунар куни, ҳосил байрами, нуфузли спорт мусобақаларининг бошланиши ва якунида намойиш этилаётган катта дастурдаги ўйинлар, спортча чиқишлар ҳам мазкур соҳаларга чуқур таъсир этмоқда.

Халқ миллий ўйинларига катта эътибор бериб келинмоқда, чунки уларнинг мазмунида миллий қадриятлар, ғурур, ифтихор, мардлик, меҳнатсеварлик, дўстлик, ўзаро ёрдам, катталарга ҳурмат, Ватанга садоқат, меҳр-мурувват каби хис-туйғулар, фазилатлар, бурчлар, маъсулиятлар тўла мужассамлашган. Бу ҳислатларни кенг ёйиш, аҳоли ўртасида, айниқса ўқувчи ёшларга чуқурроқ сингдириш мақсадида жуда катта тадбирлар амалга оширилмоқда. Уларнинг баъзи бир томонларини кўрсатиш мумкин.

1. 1991 йил 25 апрелда Жиззах вилоятининг Фориш туманида илк бор халқ миллий ўйинлари Республика мусобақаси ўтказилди. Унинг асосий ташаббускорлари У. Қорабоев, шунингдек Т.С.Усмонхўжаев ёрдамида ва Республика давлат спорт қўмитаси, Жиззах вилояти ва Фориш туманининг хо-кимлари раҳбарлиги, бевосита ғамхўрлиги туфайли бу ўйинлар жуда қизиқар-ли бўлиб ўтди. Айниқса кўпқари, пойга, кураш, турли хил ҳаракатли ўйинлар мактаб ўқувчилари, талабалар ва катта ёшдагилар гуруҳларига бўлиниб мусобақаланиш барчанинг қизиқишига сабаб бўлди. Бу ўйинлар 1996 йилгача ҳар йили Форишда анъанавий равишда ўтказиб келинди. Кейинчалик бу тадбирни ҳар икки йилда бир маротаба ўтказишга қарор қилинди.

ЎЗРВМнинг махсус қарори асосида «Алпомиш» достонининг яратилишига 1000 йил тўлишини нишонлаш /1998/ мақсадида Алпомиш юрти Сурхон воҳасида «Алпомиш ўйинлари» Республика фестивали /Термиз, 1998/ ташкил қилинди. Бу катта умум миллий байрам ва илмий анжуманга сабаб бўлди. Ўйинларда Форишда ташкил қилинган мусобақалар турлари давом эттирилди. Илмий анжуманлар эса халқ миллий ўйинларини кенгрок

ўрганиш, уларни ўқувчи ёшларга чуқур сингдириш, ўқув юртларининг жисмоний тарбия дарс-ларида мақсадли фойдаланиш муаммолари кенг муҳокама қилинди ва қиммат-ли амалий тавсиялар берилди.

2000 йил Фарғонада “Алпомиш ўйинлари” Республика фестивали давом эттирилди. Бунда ўйинлар таркибига янги ҳаракатли ўйинлар, миллий спорт турлари кенгроқ киритилди. Фестивалга бағишлаб Республика илмий анжумани ташкил этилиб, таниқли олимлар, ёш тадқиқотчилар ўртасида миллий ўйинларнинг баъзи муаммолари бахслар асосида чуқурроқ муҳокама қилинди.

Бунда асосан миллий ўйинларнинг таълим-тарбия жараёнларидаги аҳамияти, уларни оммалаштириш, илмий тадқиқотлар ўтказиш каби муаммолар ўртага қўйилди.

Мазкур ўйин 2002 йилда Гулистонда ташкил этилиб, аввалги анъаналар давом эттирилди.

2. Халқ миллий ўйинлари хотин-қизлар орасида ҳам қадимда кенг қўлланилиб келинган. Бу анъаналарни тиклаш ва ривожлантириш мақсадида 1999 йилда Жиззахда “Тўмарис ўйинлари” Республика фестивали аёллар йилига бағишланиб ўтказилди. Бунда Республиканинг барча вилоятларидан терма жамоалар йиғилиб, ўзаро куч синашдилар. Кейинги ўйинлар 2001 йилда Шаҳрисабз ва 2003 йилда Наманганда тантана билан ўтказилди. Бу мусобақа-ларнинг ижтимоий – тарбиявий хусусиятлари маҳаллий миллат хотин-қизлари-нинг спортга бўлган этиқодлари, қизиқишларини ривожлантиришда анча катта ҳисса қўшмоқда.

3. “Наврўз” Мустақиллик куни ва бошқа оммавий байрамларда халқ миллий ўйинларидан кенг фойдаланилмоқда. Уларда кураш, от ўйинлари, ҳаракатли ўйинлардан мақсадли фойдаланган равишда тарғибот воситаси ҳамда тадбирларнинг мазмуни сифатида олиб борилмоқда.

4. “Умид ниҳоллари”, “Баркамол авлод”, “Унверсиада”, “Маҳалламиз полвонлари”, “Соғлом оила” спорт ўйинлари, ишлаб чиқариш меҳнат жамоалари ва касб-ҳунар йўналишидаги турли муассасаларда ўтказилаётган спартакиадалар ва бошқа нуфузли спорт мусобақаларида халқ миллий ўйинларини намойиш жараёнларида ифодалаш, намуна қилиб кўрсатиш ва бахслашиш ша-клларида кенг тарғибот қилиб борилаётганлиги муҳим аҳамият касб этмоқда.

5. Болалар боғчалари, умумтаълим мактаблари, ўрта махсус ва олий ўқув юртларининг “Жисмоний тарбия” дастурларида курашлар, миллий ҳаракатли ўйинлар ва бошқа турларнинг ўрин эгаллаши ва мақсадли

равишда уларни амалга ошириб борилиши мустақилликнинг ифодаси дейиш мумкин. Шунинг-дек халқ миллий ўйинларининг ижтимоий-тарбиявий хусусиятлари ижтимоий турмуш маданиятимизга тобора чуқурроқ сингиб бораётганлигидан далолат-дир.

Хулоса қилиб айтганда халқ миллий ўйинларининг турлари, уларнинг мазмун ва мақсадлари юртимизда ёш авлодни ҳар томонлама жисмоний камолатга етишиш йўлида тарбиявий восита сифатида фойдаланилмоқда.